

EDMUND FRYCKOWSKI
Bydgoszcz

Z BADAŃ NAD ROLĄ Kobiet W PRZEOBRAŻENIACH SPOŁECZNO-EKONOMICZNYCH WSI POLSKIEJ

(Omówienie prac Henryka Bednarskiego)

W nurcie głębokich przeobrażeń społeczno-ekonomicznych, jakie dokonują się w polskiej wsi, sprawą stosunkowo najmniej zbadaną jest rola, jaką w tych procesach odgrywa kobieta wiejska. Nieliczne wciąż jeszcze badania¹ wskazują, że pozycja społeczna kobiety w rodzinie w dużym jeszcze stopniu wyznaczana jest przez tradycyjne podporządkowanie męskiej „głowie rodziny”, zacofanie obyczajowe oraz nadmierne obowiązki rodzinne i produkcyjne. Nie pozwalają one na realizację własnych aspiracji zawodowych i życiowych kobiet wiejskich.

Wzrastająca rola kobiet w społecznym i ekonomicznym życiu wsi powoduje pilną potrzebę bardziej szczegółowych, wielostronnych badań nad problemami związanymi z przeobrażeniami w życiu i pracy kobiet wiejskich. Temu społecznemu zapotrzebowaniu odpowiadają prace Henryka Bednarskiego.

Pierwsze zainteresowania H. Bednarskiego problematyką społecznej roli kobiet wiejskich widoczne są już w jego pracy o losach kobiet absolwentek średnich szkół rolniczych², która kończy się ciekawym ustępem o ich karierze zawodowej. Jak wynika z badań proces adaptacji zawodowej kobiet, jak również ich kariera zawodowa są znacznie trudniejsze niż mężczyzn. Przyczyny tego stanu rzeczy są następujące:

- a) opinia wsi, że zawody rolnicze, w tym również wchodzące w skład służby rolnej, to zawody typowo męskie;
- b) trudne warunki pracy (nienormowany czas pracy, praca terenowa, prowadzenie narad i szkoleń);
- c) obciążenie kobiet obowiązkami domowymi i rodzinnymi;
- d) trudności wynikające ze sfery obyczajowości wsi („kobiecie nie wszystko wypada”).

Zwraca uwagę fakt, że opinię o trudniejszej pracy kobiet niż mężczyzn w omawianych zawodach, wyraziły przede wszystkim respondentki. Opinię tę zdaje się potwierdzać fakt większego odpływu kobiet ze wsi i z rolnictwa niż mężczyzn oraz chętnie zajmowanie przez nie stanowisk administracyjnych. Dlatego nie można się dziwić, że i sam Autor uległ wymowi wyników własnych badań i w konkluzji postuluje ograniczenie liczby przyjęć dziewcząt do szkół rolniczych z uwagi – jak pisze – na ich stosunkowo mniejszą przydatność w pracy na wsi i w rolnictwie. Wydaje się, że postulat ten pozostaje dyskusyjny i należy odnieść się do niego ostrożnie.

Omówiony wyżej fragment książki stał się przyczynkiem do szerszych badań Autora

nad sytuacją społeczno-zawodową kobiety wiejskiej. W wyniku tego otrzymaliśmy dwa artykuły: o pracy i życiu kobiet wiejskich³ i ich drodze do zawodu rolnika⁴ wydane przez Komisję Filozofii i Socjologii Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego oraz artykuł o przemianach społecznej roli kobiet wiejskich⁵ wydany przez WSP w Bydgoszczy. Efektem sygnalizowanych w tych artykułach wnikliwych badań było ukazanie się w 1976 r. interesującego studium pt. „Społeczna rola kobiet wiejskich”, przedstawiającego ogólne prawidłowości i tendencje określające społeczną rolę kobiet wiejskich⁶. W pracy tej Autor postawił sobie ambitne zadanie całościowego przedstawienia roli społecznej kobiet wiejskich, rozumianej jako ogół obowiązków, wynikających z faktu ich przynależności do różnych grup społecznych i zawodowych oraz wykonywania przez nie rzeczywistych czynności zawodowych i pozazawodowych. Dodajmy od razu, że Autor pojmuje „rolę społeczną” funkcjonalnie, a nie normatywnie, a więc rozumie ją jako zespół konkretnych działań, zachowań i czynności, a nie jako zespół bądź wzorzec oczekiwań. Główną metodą badań Autora były badania terenowe, którymi objęto łącznie 1150 kobiet. Wszystkie one pracowały na własnych, indywidualnych gospodarstwach rolnych i były kobietami zamężnymi. Badane respondentki miały w większości wykształcenie podstawowe (59,4%) i niepełne podstawowe (27,5%). Tylko 17,6% badanych posiadało wykształcenie ponadpodstawowe.

Omawiana praca składa się ze wstępu, siedmiu rozdziałów i zakończenia. Wstęp zawiera przegląd literatury przedmiotu oraz uzasadnienie tematu badawczego. I rozdział przedstawia problematykę, cel i metody badawcze. II rozdział zawiera zwięzły zarys historyczny przemian społecznej roli kobiet wiejskich w Polsce od czasów wspólnoty pierwotnej do okresu Polski Ludowej. Rozdział ten nie jest tylko podyktowanym wymogami logicznej konstrukcji wstępem do rozdziałów następnych, będących sprawozdaniem z badań ale jest z nimi merytorycznie i integralnie związany. Jak wykazują bowiem badania, w świadomości mieszkańców wsi wciąż jeszcze silne są pozostałości starych nawyków, poglądów i obyczajów. Dlatego też dla zrozumienia wsi współczesnej konieczne jest uzmysłowienie sobie historycznego procesu przeobrażeń społecznej roli kobiet wiejskich i ukazanie społecznej genealogii rolników przeszłości funkcjonujących współcześnie i hamujących postęp społeczny na wsi.

Rozdział III (zatytułowany „Społeczna rola kobiet w rodzinach wiejskich”) omawia demograficzną i społeczno-ekonomiczną odmienną małżeństw i rodziny wiejskiej, kryteria doboru małżeństw wiejskich, rolę kobiety w spełnianiu ekonomicznych, wychowawczych i integracyjno-ekspresyjnych funkcji rodziny wiejskiej, oraz kierunki przemian społecznej roli kobiet w rodzinie wiejskiej.

Autor wykazuje trafnie, że odmienną i swoistość rodziny chłopskiej polega przede wszystkim na ścisłym powiązaniu ról rodzinnych i produkcyjnych, interesów rodziny i gospodarstwa rolnego. Rodzina wiejska pracująca w indywidualnym gospodarstwie rolnym jest, w odróżnieniu od konsumpcyjnej rodziny miejskiej, wspólnotą produkcyjno-konsumpcyjną dla swoich członków. Rodzina pełni tu rolę załogi produkcyjnej gospodarstwa, w wyniku czego na grunt rodziny przenoszone są układy stosunków społecznych właściwe grupie wytwarzającej. Stąd też kobieta wiejska w ramach gospodarstwa domowego wykonuje bezpośrednio prace wychowawcze w zakresie przeciętnego gospodarstwa domowego, a ponadto wykonuje czynności związane z obsługą

gospodarstwa rolnego, głównie hodowli.

Niezwykle cenne, zwłaszcza dla nauczycieli pracujących na wsi, są rozważania Autora na temat roli kobiety w spełnianiu przez rodzinę wiejską funkcji wychowawczych. Na wsi tradycyjnej proces wychowania odbywał się przede wszystkim w rodzinie, a decydującym środkiem wychowawczym była praca. Poważne zmiany w dziedzinie wychowania na wsi zaszły w dobie Polski Ludowej. Rodzina chłopska utraciła prymat w zakresie wychowania dzieci. Jak wynika z relacjonowanych badań, 65% respondentek traktuje szkołę jako najważniejszą instytucję wychowawczą na wsi. Tylko około 25% badanych kobiet przypisuje pierwsze miejsce w wychowaniu rodzinie, a pozostałe (ok. 10%) wymieniają inne instytucje (najczęściej kościół). Dzieci w poważnym stopniu zostały uwolnione od obowiązku pracy w gospodarstwie. Trzeba jednak w tym miejscu zauważyć, że odciążenie dzieci od pracy w gospodarstwie spowodowało dalszy wzrost obowiązków i obciążenie pracą kobiet, które muszą wykonywać dodatkowo również czynności będące do tej pory przyporządkowane dzieciom.

Znacznie mniejsze przeobrażenia nastąpiły na współczesnej wsi polskiej w zakresie spełnianych przez kobiety funkcji opiekuńczo-wychowawczych nad dziećmi w wieku przedszkolnym. Nie znana jest na wsi instytucja żłobków, bardzo słabo rozwinięta jest sieć przedszkoli i dziecińców. Krytyczna sytuacja na tym odcinku występuje w okresach spiętrzonych prac polowych. W tym czasie tylko ok. 6% badanych kobiet korzystało z pomocy przedszkoli i dziecińców.

Poruszone wyżej problemy wychowawcze rodziny wiejskiej mają tak duży ciężar gatunkowy, iż wymagają z pewnością dalszych pogłębionych i szczegółowych badań. Badania te są m. in. potrzebne wyższym szkołom pedagogicznym, których absolwenci w znacznym procencie będą pracowali w szkołach wiejskich. Muszą oni posiadać głęboką znajomość cech wyróżniających proces wychowania w rodzinie wiejskiej, co pozwoli im właściwie dobierać metody pracy wychowawczej. Nauczyciel wiejski musi umieć pomóc w rozwiązywaniu różnorodnych konfliktów występujących w rodzinach wiejskich, a wynikających z niezbyt wysokiego jeszcze poziomu wiedzy i kultury pedagogicznej rodziców, z sprzeczności interesów gospodarstwa z prawem dzieci do nauki i zabawy, czy też z nowych dążeń i aspiracji młodzieży pozostającej na wsi, na ojcowiznie. Nauczyciel ma moralny obowiązek udzielenia pomocy kobiecie wiejskiej, która wciąż jeszcze zmuszona jest samotnie poszukiwać rozwiązań tych konfliktów. Jak przygotować studenta – przyszłego nauczyciela do tak trudnej i odpowiedzialnej pracy wychowawczej na wsi? Jest to problem o wielkiej doniosłości społecznej. W omawianej pracy nasuwa się on czytelnikowi z całą ostrością. Wymaga jednak dalszych szczegółowych badań, do których chciałoby się zachęcić w tym miejscu autora „Społecznej roli kobiet wiejskich”.

Godne odnotowania są tu uwagi Autora o roli kobiety wiejskiej w wykonywaniu przez rodzinę funkcji integracyjno-ekspresyjnej. Badania wykazały, że spośród wszystkich członków rodziny kobieta najpełniej odczuwa potrzebę tworzenia w rodzinie sprzyjającej atmosfery i klimatu dla rozwoju życia uczuciowego i ekspresji osobowości jej członków. W tradycyjnej rodzinie chłopskiej dominowały stosunki pracy nad stosunkami osobistymi, dlatego też życie emocjonalne rodziny nie wypełni było rozwinięte. Jeszcze i obecnie (co potwierdzają badania S. Kawuli⁷) życie uczuciowe w rodzinach

wiejskich jest dość ubogie, szczególnie między rodzicami a dziećmi, chociaż wskutek przeobrażeń zachodzących w gospodarstwie rolnym i w modelu zawierania małżeństw, w wyniku szerszego uczestnictwa rolników w życiu i kulturze ogólnonarodowej widoczna jest coraz silniejsza tendencja do humanizacji życia rodzinnego w środowisku wiejskim.

Rozdział IV (pt. „Rola zawodowa kobiet wiejskich”) omawia: drogi kobiet wiejskich do zawodu rolnika, proces profesjonalizacji pracy zawodowej kobiet wiejskich, kwalifikacje zawodowe i aspiracje zawodowe kobiet pracujących w indywidualnych gospodarstwach rolnych. Autor dochodzi do wniosku, że charakterystyczną cechą przemian zachodzących w układzie ról społecznych w rodzinie chłopskiej jest coraz bardziej wyraźne wyodrębnienie się zakresu zadań i czynności określających role zawodowe członków rodziny, w tym pogłębiający się proces identyfikacji kobiet wiejskich z rolą zawodową rolnika. Równolegle następuje także rozszerzenie i pogłębienie się procesów przekształcania wielokierunkowej i mało kwalifikowanej pracy kobiet wiejskich w gospodarstwie rolnym w coraz bardziej kwalifikowaną i wyraźnie uprofilowaną pracę zawodową.

Rozdział V („Kobieta jako kierownik gospodarstwa domowego”) omawia wzajemne relacje pomiędzy gospodarstwem domowym i gospodarstwem rolnym. Autor zauważa trafnie, że kobieta wiejska jednoczy dwa istotne ogniwa pracy i życia wsi: gospodarstwo domowe i gospodarstwo rolne, tworząc z nich spójną i funkcjonalną całość. Zgodnie z prawdą należy stwierdzić, że wiejskie gospodarstwa domowe prowadzone są w dużym stopniu w sposób tradycyjny. Racjonalizacja gospodarstw domowych jest procesem trudnym i długotrwałym. Jego celem powinno być stopniowe ograniczenie funkcji produkcyjnych gospodarstw domowych, w czym Autor słusznie upatruje jeden z istotnych warunków pełnego wyzwolenia kobiety wiejskiej.

Rozdział VI („Aktywność społeczno-polityczna kobiet wiejskich”) Autor omawia stosunkowo niski stan aktywności społeczno-politycznej kobiet wiejskich, ukazując szereg przyczyn obiektywnych i subiektywnych tego stanu rzeczy. Jest jednak sprawą charakterystyczną, że kobiety należące do działających na wsi organizacji, zwłaszcza o charakterze politycznym, z reguły pozytywnie wyróżniają się na tle środowiska jako dobrzy rolnicy i świetni obywatele.

W rozdziale VII („Czas wolny i problemy uczestnictwa w kulturze”) Autor dochodzi do wniosku, że indywidualne gospodarstwo chłopskie powoduje nadmierne przeciążenie pracą i pochłania praktycznie cały czas wolny wszystkich członków zespołu roboczego a zwłaszcza kobiet wiejskich. Brak czasu wolnego ma dla kobiet wiejskich daleko idące konsekwencje, powoduje bowiem hamowanie procesu rozwoju ich osobowości, utrudnia zdobywanie wiedzy i pogłębianie kwalifikacji zawodowych, wpływa na znaczne zubożenie ich życia kulturalnego, co w dalszej konsekwencji obniża ich pozycję społeczną. Należy przy tym zaznaczyć, że im większe są ambicje zawodowe kobiet, im większą wykazują troskę o prowadzenie na wysokim poziomie gospodarstwa domowego, tym mniejsza zachodzi zbieżność między tymi ambicjami a interesem osobistym jednostki, zwłaszcza jej prawem do czasu wolnego. W walce interesów ekonomicznych z prawem do wszechstronnego rozwoju osobowości priorytet uzyskują zazwyczaj interesy gospodarstwa kosztem rezygnacji z aspiracji kulturalnych. Rzetelność naukowa

podyktowała Autorowi w tym miejscu pesymistyczną konkluzję, iż „tą zasadniczą sprzeczność trudno będzie przezwyciężyć w warunkach indywidualnego gospodarstwa chłopskiego” (s. 190).

Książkę zamykają „Uwagi końcowe i wnioski”, które nie są zwykłym podsumowaniem badań, lecz zawierają szereg przekonujących uogólnień, mogących stanowić punkt wyjścia do określenia działań praktycznych, mających na celu polepszenie warunków życia kobiet wiejskich.

Kontynuację oraz uszczegółowienie szeregu też zawartych w tej książce stanowi kolejna, w opracowaniu Autora, praca pt. „Kobiety wiejskie w życiu społeczno-gospodarczym wsi i rolnictwa”, wydana w 1978 r. przez WSP w Bydgoszczy staraniem Wojewódzkich Związków Kółek Rolniczych w Bydgoszczy, Toruniu i Włocławku⁸.

Publikacja ta składa się ze wstępu oraz dwóch części. Część I zawiera pięć studiów: Henryka Bednarskiego, Aktywność polityczna kobiet wiejskich; Marii Roguszki-Klupś, Społeczne determinanty udziału kobiet w kulturze wsi współczesnej; Stanisława Michalskiego, Udział kobiet wiejskich w upowszechnianiu postępu w rolnictwie; Henryka Bednarskiego i Andrzeja Gustowskiego, Społeczne uwarunkowania zdrowotności kobiet wiejskich oraz Bogdana Wawrzyniaka i Henryka Bednarskiego, Sylwetka zawodowa instruktorki rolnej w gminie. Część II zatytułowana: „Kobiety wiejskie o swej pracy, życiu i działalności społecznej”, ma charakter autobiograficzno-pamiętnikarski i zawiera 31 wypowiedzi (przede wszystkim działaczek Kół Gospodyń Wiejskich) w dyskusji na sympozjum aktywu Kół Gospodyń Wiejskich województw bydgoskiego, toruńskiego i włocławskiego, które zostało zorganizowane w Toruniu w marcu 1976 r. staraniem Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego i Wojewódzkich Związków Kółek Rolniczych w Bydgoszczy, Toruniu i Włocławku (wyboru i opracowania materiału dokonała Helena Pszczółkowska).

H. Bednarski w swym studium o aktywności politycznej kobiet wiejskich wykazuje, iż czynnikami wpływającymi na stopień aktywności politycznej są: ilość czasu wolnego, wiek, wykształcenie oraz liczebność rodziny. Stosunkowo wyższy wskaźnik przynależności młodszych kobiet do partii, stronnictw i organizacji społeczno-politycznych jest w dużej mierze wynikiem ich uprzedniej działalności w Związku Socjalistycznej Młodzieży Polskiej. Posiadają one dzięki temu większe doświadczenie w pracy politycznej i wyższą dojrzałość społeczno-polityczną. Nie bez wpływu jest tu także skorelowany dodatnio z młodszymi wiekiem czynnik wykształcenia i ogólnego poziomu kulturalnego, znacznie wyższy u kobiet młodszych dzięki upowszechnieniu oświaty i powszechnemu dostępowi do różnych wartości kultury w okresie Polski Ludowej. Niższy wskaźnik aktywności politycznej kobiet starszych jest także związany z posiadaniem przez nie zazwyczaj liczniejszej rodziny. Autor kończy studium cenną próbą określenia optymalnego modelu aktywizacji politycznej kobiet wiejskich, który uwzględnia szczególną rolę „gminnego centrum sterującego działalnością polityczną”, albowiem dotychczas zasadniczym mankamentem działalności społeczno-politycznej w środowisku wiejskim jest jej dezintegracja.

M. Roguszka-Klupś zajmuje się społecznymi uwarunkowaniami i determinantami uczestnictwa kobiet wiejskich w kulturze, a zwłaszcza określeniem miejsca i roli wybranych warunków i czynników społecznych współkształtujących procesy czynnego

udziału kobiet tak w tradycyjnych elementach kultury wiejskiej, jak i w nowoczesnych treściach i formach kultury ogólnonarodowej. Studium ma charakter teoretycznego przeglądu problematyki przedmiotu badań i zawiera szereg istotnych dyrektyw natury metodologicznej w tym zakresie.

Studium prof. S. Michalskiego o udziale kobiet wiejskich w upowszechnianiu postępu w rolnictwie omawia pojęcie postępu w rolnictwie i jego upowszechnianie, tradycje emancypacji zawodowej i społeczno-ideowej kobiet wiejskich oraz udział kobiet wiejskich w upowszechnianiu postępu w rolnictwie w Polsce Ludowej. Przede wszystkim Autor ukazuje udział kół gospodyń wiejskich w upowszechnianiu postępu w rolnictwie, w tym w funkcjonowaniu gospodarstw przodowniczych oraz rolę Związku Socjalistycznej Młodzieży Polskiej w przygotowaniu dziewcząt do pełnienia ról gospodyń wiejskich. Studium zawiera szereg cennych uogólnień teoretycznych i wskazań metodologicznych.

Opracowanie H. Bednarskiego i A. Gustowskiego pt. „Społeczne uwarunkowania zdrowotności kobiet wiejskich” stanowi raport z terenowych badań socjomedycznych przeprowadzonych w warunkach klinicznych w Klinice Położnictwa i Chorób Kobietych Filii Gdańskiej Akademii Medycznej w Bydgoszczy pod kierunkiem doc. dra hab. J. Łukasika. Kierunki badań socjologicznych ustalone były przy współpracy z Międzywydziałowym Instytutem Nauk Społecznych Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy.

W ostatnim studium B. Wawrzyniak i H. Bednarski zapoznają nas z sylwetką zawodową instruktorki rolnej w gminie. Instruktorkami są przede wszystkim osoby młode (ponad 70% badanych nie przekroczyło 30 roku życia), posiadające rodzinę (71,8%), z wykształceniem średnim (88,3%), w tym głównie o charakterze rolniczym (93,9%). W opinii instruktorek wiedza wyniesiona ze szkoły nie jest wystarczająca w zakresie pedagogiki, socjologii wsi, podstaw psychologii, oświaty rolniczej i organizacji pracy. Poza tym instruktorki zwracają uwagę, że do funkcji doradcy nie zostały właściwie przygotowane w systemie szkolnym.

Szczególne znaczenia w omawianej pracy nabiera druga jej część, zawierająca 31 wypowiedzi wygłoszonych w dyskusji na sympozjum aktywu Kół Gospodyń Wiejskich województwa bydgoskiego, toruńskiego i wrocławskiego.

Wszystkie te wypowiedzi przenikają następujące motywy i tendencje:

1. Uderza w nich głębokie zaangażowanie kobiet – działaczek Kół Gospodyń Wiejskich, widoczne w bogactwie podejmowanych inicjatyw i czynów społecznych (szkolenie społeczno-polityczne; inicjowanie i organizowanie działalności kulturalno-oświatowej; specjalistyczne szkolenie rolnicze; współudział w zarządzaniu gospodarką kółek rolniczych; troska o sprawy socjalne wsi, praca wychowawcza, jak organizowanie sezonowych dziecińców, placów gier i zabaw oraz współudział w urządzaniu przedszkoli wiejskich i ognisk przedszkolnych; organizowanie kursów kroju, szycia, haftu, dziewiarstwa, racjonalnego żywienia, przetwórstwa warzyw i owoców; inicjatywy w zakresie elektryfikacji wsi, budowy Domu Rolnika, budowy wodociągu i doprowadzenie gazu; organizowanie wypoczynku, m. in. półkolonie, kolonie i nieobozowego lata dla dzieci).
2. Wynika z nich wyraźnie, że rośnie rola kobiet w podnoszeniu poziomu produkcji

rolnej, w unowocześnianiu gospodarstw, w wprowadzaniu mechanizacji w gospodarstwie domowym i produkcji zwierzęcej.

3. Cechuje je troska o podniesienie ogólnej kultury życia na wsi, o estetykę ubioru, mieszkania, obejsia.
4. Widoczna jest też głęboka troska o wychowanie młodego pokolenia. Przejawia się to w inicjowaniu szeregu form opieki nad dzieckiem wiejskim. Szereg wypowiedzi przenika niepokój, płynący z faktu, iż brak przedszkoli na wsi wpłynąć może ujemnie na naukę dzieci wiejskich w zreformowanej szkole.
5. Przenika je głęboki patriotyzm ludowy, umiłowanie ziemi rodzinnej – wsi, regionu, całego kraju, dumą z dokonanych przeobrażeń wsi i kraju i własnego w nich udziału.
6. Kobiety – działaczki Kół Gospodyń Wiejskich upatrują w pracy istotny sens swego życia, satysfakcję osobistą, widzą w pracy wartość moralną.

Omawiana książka stanowi cenny przyczynek do badań nad rolą kobiety wiejskiej w życiu społeczno-gospodarczym wsi i rolnictwa.

W 1979 r. ukazał się artykuł „Z problemów pracy zawodowej kobiet pracujących w gminnej służbie rolnej” pióra Henryka Bednarskiego i Bogdana Wawrzyniaka, opublikowany przez Komisję Filozofii i Socjologii Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego⁹. Autorzy dochodzą do optymistycznego wniosku, że „kobiety mogą spełniać pozytywną rolę pracując w gminnej służbie rolnej, pod warunkiem posiadania wysokich kwalifikacji zawodowych i dobrego przygotowania do trudnej i specyficznej pracy na wsi” (s. 21).

W 1979 r. otrzymaliśmy w opracowaniu Autora kolejną pracę zbiorową pt. „Społeczna rola kobiet w rodzinie wiejskiej”¹⁰. Praca składa się ze wstępu i sześciu studiów: Henryka Bednarskiego, Społeczna rola kobiet w rodzinach wiejskich. Aspekty metodologiczne; tegoż: Kryteria doboru małżeństw we współczesnych rodzinach chłopskich; Bogdana Wawrzyniaka, Kierunki przemian struktury i funkcji wiejskich gospodarstw domowych; Teresy Czyżyk, Praca zawodowa członków rodziny i jej wpływ na sytuację kobiet w rodzinach chłopsko-robotniczych; Ewy Kruszewskiej, Struktura czasu pracy i czasu wolnego kobiet w rodzinach robotników rolnych; Barbary Affeld, Realizacja funkcji wychowawczej w wiejskiej rodzinie pozarolniczej (studium socjologiczne na przykładzie gminy Łasin).

W pierwszym studium H. Bednarski omawia założenia metodologiczne badań nad kierunkami przemian społecznej roli kobiet w rodzinach wiejskich. W drugim studium Autor zajmuje się kryteriami doboru małżeństw we współczesnych rodzinach chłopskich, stwierdzając, że utrzymujące się na wsi tendencje do zawierania małżeństw w ramach tych samych grup społeczno-zawodowych nie są już, jak dawniej wynikiem podziałów klasowych, lecz dążeń i aspiracji ludności rolniczej do życia według ogólnospołecznych wzorów.

B. Wawrzyniak stwierdza, iż nadal istnieje nierozzerwalna więź między gospodarstwem rolnym i domowym. Modernizację zaczyna się na ogół od budynku mieszkalnego, aby potem przejść do budynków gospodarskich. Autor dochodzi do wniosku, że stopniowo przewagę uzyskuje interes rodziny nad interesem gospodarczym. Kierunki zmian w gospodarstwie domowym pozostają w ścisłym związku ze stopniem zamożności

ci, wielkością gospodarstwa oraz zakresem podjętej specjalizacji produkcji.

T. Czyżyk wysuwa wniosek, że sytuacja kobiety w rodzinach chłopsko-robotniczych jest bardzo uciążliwa, chociaż kobiety na ogół nie skarżą się, widząc poprawę warunków materialnych. Autorka słusznie wiąże dwuzawodowość z okresem odbudowy i pierwszych lat uprzemysłowienia kraju, gdyż istniała konieczność wykorzystania przez intensywnie rozwijający się przemysł nadwyżek siły roboczej na wsi, a zmierzch tego zjawiska widzi w rozwiniętym społeczeństwie socjalistycznym, gdzie dynamiczny wzrost wydajności pracy między innymi poprzez wysoką specjalizację i stały wzrost kwalifikacji zawodowych, stoi z nim w sprzeczności.

E. Kruszewska stwierdza, że kobiety w rodzinach robotników rolnych są przede wszystkim gospodyniami domowymi. Gospodarstwa domowe w rodzinach robotników rolnych zbliżone są do gospodarstw domowych w mieście. Aktywność społeczno-polityczna badanych kobiet jest bardzo mała. Przyczynę tego stanu rzeczy, jak również faktu niepodjęcia przez nie pracy zawodowej autorka upatruje między innymi w braku żłobków i przedszkoli.

B. Affeld zajmuje się realizacją funkcji wychowawczej w wiejskiej rodzinie pozarolniczej – nauczycielek, pracownic służby zdrowia, urzędniczek, pracownic handlu usług, służb rolnych oraz pracownic fizycznych. Autorka stwierdza, że znaczna część dzieci (ok. 32%) pozbawiona jest zorganizowanej opieki w czasie pracy rodziców. Większość badanych rodziców (ok. 55%) mało interesuje się nauką swych dzieci. Dzieci z tych rodzin nie mają nawet stałego miejsca do odrabiania lekcji, dotyczy to głównie rodzin pracownic handlu i usług oraz pracownic fizycznych.

W końcu 1979 r. ukazała się w ramach Biblioteczki Kół Gospodyń Wiejskich książka napisana przez Henryka Bednarskiego i Bogdana Wawrzyniaka pt. „Kobiety – rolniczki”¹¹ w której autorzy przedstawiają kobiety wiejskie jako producentki rolne. Omawiają kolejno specyfikę pracy zawodowej i obowiązki kobiet w gospodarstwach indywidualnych i uspołecznionych, szkolnictwo rolnicze i pozaszkolną oświatę rolniczą, rolę różnych organizacji i instytucji jako sojuszników kobiet w ich pracy zawodowej, doradztwo rolnicze, specjalizację i kooperację gospodarstw rolnych, problemy organizacji pracy oraz uwagi o wykorzystaniu wody i prądu elektrycznego do unowocześnienia warsztatu produkcyjnego oraz usprawnienia organizacji pracy w gospodarstwie. Książka, zaopatrzona w schematy i wykresy, wstęcznie wydana, stanowi swoiste vademecum dla każdej kobiety zatrudnionej w rolnictwie.

Reasumując ogólne omówienie osmioletniej działalności naukowej Henryka Bednarskiego nad rolą kobiet w przeobrażeniach społeczno-ekonomicznych wsi polskiej, trzeba stwierdzić, że stanowi ona cenny wkład do ogólnopolskich badań w tym zakresie. Prace H. Bednarskiego zainteresują z pewnością nie tylko socjologów wsi i rodziny, ale również socjologów wychowania, pedagogów, ekonomistów, wiejskich działaczy społeczno-politycznych i gospodarczych oraz przedstawicieli władz administracyjnych i oświatowych. Dodatkowym walorem omawianych prac jest to, że cechuje je płynna narracja i precyzyjny język.

Aczkolwiek większość z omawianych prac ma przede wszystkim charakter sprawozdań z badań, to jednak nie przytłaczają one czytelnika nadmiarem danych statystycznych, lecz zawierają również bardzo interesującą warstwę opisową bogatą w refle-

ksje ogólnosocjologiczne i społeczno-filozoficzne, które mogą stanowić źródło inspiracji zarówno do dalszych badań naukowych nad tematem, jak i do teoretycznych poszukiwań racjonalnych i humanistycznych sposobów rozwiązywania nieantagonistycznych sprzeczności między siłami wytwórczymi a stosunkami produkcji w sektorze indywidualnej gospodarki chłopskiej. Rozważania autora dotyczące dialektyki wzajemnego oddziaływania na siebie sił wytwórczych i stosunków produkcji, produkcji i konsumpcji oraz bazy i nadbudowy w odniesieniu do polskiej wsi indywidualnej mają doniosłe znaczenie metodologiczne i praktyczne. Autor nie ogranicza się przy tym do formułowania wniosków krótkofalowych, mających na celu doraźne polepszenie warunków życia i pracy kobiet wiejskich w ramach istniejącej struktury społecznej, ale wskazuje na konieczność perspektywicznych przemian społecznych, zmierzających w kierunku socjalistycznej przebudowy wsi polskiej. Wskazane wyżej implikacje teoretyczne mają walor uniwersalny: wychodzą poza badane województwa bydgoskie, toruńskie i wrocławskie i są aktualne dla indywidualnej gospodarki chłopskiej w całym kraju.

PRZYPISY

¹ Por. D. Wawrzykowska-Wierciochowa, *Z dziejów kobiety wiejskiej*, Warszawa 1961, B. Tryfan, *Pozycja społeczna kobiety wiejskiej. Studium badawcze na przykładzie rejonu plockiego*, Warszawa 1968; D. Gałaj, *Kobieta w rodzinie chłopskiej*, *Wiś Współczesna* 1965, nr 6

² H. Bednarski, *Absolwenci średnich szkół rolniczych, ich funkcja społeczno-zawodowa*, Warszawa 1972. Por. E. Fryckowski, recenzja pracy pt. *Z badań nad funkcją społeczno-zawodową absolwentów średnich szkół rolniczych*, *Biuletyn Pedagogiczny Szkolnictwa Rolniczego*, R. XVII, Pszczelin 1974; *Z badań nad losami absolwentów średnich szkół rolniczych*, *Szkola Zawodowa* 1974, nr 3; *Z badań nad zależnością między działalnością pedagogiczną średnich szkół rolniczych a pracą zawodową ich absolwentów*, *Studia z Nauk Społecznych* 1976, z. 1, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1976

³ H. Bednarski, *O niektórych problemach pracy i życia kobiet wiejskich*, *Prace Komisji Filozofii i Socjologii Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego*, PWN, Warszawa-Poznań 1976, t. IV

⁴ H. Bednarski, *Drogi kobiet wiejskich do zawodu rolnika*, *Prace Komisji Filozofii i Socjologii Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego*, PWN, Warszawa-Poznań 1976, t. V

⁵ H. Bednarski, *Przemiany społecznej roli kobiet wiejskich (studium historyczno-socjologiczne)*, *Studia z Nauk Społecznych*, 1976 z. 1, WSP w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1976

⁶ H. Bednarski, *Społeczna rola kobiet wiejskich*, *Studium Socjologiczne wsi województwa bydgoskiego, toruńskiego i wrocławskiego*, Bydgoszcz 1976, Bydgoskie Towarzystwo Naukowe, *Prace Wydziału Nauk Humanistycznych*, seria F, nr 10, s. 206, streszczenie w języku angielskim. Por. E. Fryckowski recenzja pracy pt. *Z badań nad pracą i życiem kobiet wiejskich*, *Studia z Nauk Społecznych*, z. 2 WSP w Bydgoszczy.

⁷ S. Kawula, *Rodzina wiejska a wychowanie*, Toruń 1973, s. 44-45

⁸ *Kobiety wiejskie w życiu społeczno-gospodarczym wsi i rolnictwa*, pod red. H. Bednarskiego, Bydgoszcz 1976 Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Międzywydziałowy Instytut Nauk Społecznych w Bydgoszczy. Praca wydana staraniem Wojewódzkich Związków Kółek Rolniczych w Bydgoszczy, Toruniu i Wrocławku, s. 176. Por. E. Fryckowski recenzja pracy pt. *Z badań nad rolą kobiet w socjalistycznych przeobrażeniach współczesnej wsi polskiej z. 3*, WSP w Bydgoszczy

⁹ H. Bednarski, B. Wawrzyniak, *Z problemów pracy zawodowej kobiet pracujących w gminnej służbie rolnej*, *Prace Komisji Filozofii i Socjologii Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego*, PWN, Warszawa-Poznań 1979 t. VI.

¹⁰ *Społeczna rola kobiet wiejskich*, Wydawnictwo Uczelniane WSP Bydgoszcz, red. naukowy: doc. dr hab. Henryk Bednarski, Bydgoszcz 1979 s. 111

¹¹ H. Bednarski, B. Wawrzyniak, *Kobiety-rolniczki*, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Biblioteczka Kół Gospodyń Wiejskich, Warszawa 1979 s. 142